

Beweging voor radicale ecologie

aardewerk

driemaandelijks tijdschrift

winter 2018

Aardewerk

Beweging voor radicale ecologie
Korte Herendaalstraat 8
B-3210 Lubbeek

00 32 (0) 16 23 60 16
info@aardewerk.be
www.aardewerk.be
BE27 5230 8099 4873

Verantwoordelijke uitgever: Jeanneke van de Ven,
Korte Herendaalstraat 8, B-3210 Lubbeek

Redactie: Jozefien Desaever, Niki Salotti, Jonas Van der Slycken
Typografie: Kathy Masolyn en Jonas Van der Slycken

INHOUDSOPGAVE

Redactioneel voorwoord	Jonas Van der Slycken	3
De gele hesjes tonen dat de klimaatproblematiek een verdelingsvraagstuk is	Louis Mosar	5
De politiserende aard van de klimaatmars biedt hoop	Sacha Dierckx	7
Oneindige groei is achterhaald, maar de oproep tot creativiteit valt in dovemansoren	Brent Bleys en Jonas Van der Slycken	10
Zullen ook onze boeren straks in een geel hesje verschijnen?	Esmeralda Borgo	16
Rechten van de natuur als paradigmashift: de langzame verbrekking van een eeuwenoude breuklijn binnen ons juridisch systeem? (deel 2)	Hendrik Schoukens	19

Aardewerk wil een ontmoetingsplaats zijn voor mensen die op zoek zijn naar leefwijzen die minder vervreemdend, verkwistend, gehaast en dwangmatig zijn, en die ecologisch meer duurzaam, samenhorig, rechtvaardig en vreugdevol zijn.

De opname van een artikel in *aardewerk* impliceert niet noodzakelijk de volledige inhoudelijke instemming van de redactie. Het betekent wel dat de tekst nuttig bevonden werd als bijdrage aan de radicaalecologische ideeënontwikkeling.

Een afdruk van of uittreksel en overname uit *aardewerk* mag slechts geschieden mits bronvermelding en schriftelijke toelating vooraf van Aardewerk en de auteur.

Wil je een jaarabonnement op afgedrukte versie van *aardewerk* (digitaal is gratis), of wil je iemand een abonnement cadeau doen? Dit kan door €15 (€20 voor geïnteresseerden in het buitenland) over te schrijven op BE27 5230 8099 4873 met vermelding 'abonnement aardewerk, naam abonnee, adres abonnee'.

Waarde abonnee

De klimaatmars *Claim the Climate* op 2 december in Brussel was met maar liefst 75.000 burgers een absolute en historische voltreffer! Binnen regering Michel II werd 'klimaat' prompt als een van de drie speerpunten naar voren geschoven. Het is nog af te wachten of er de komende maanden in lopende zaken of via parlementaire weg een deal(tje) gesloten kan worden voor het klimaat. Een mooie stap zou een klimaatbijdrage in de vorm van een tickettaks op vluchten kunnen zijn. De gele hesjes merken terecht op dat zij, het van diesel afhankelijke volk, uitgemolken worden terwijl de kerosine-elite – bij afwezigheid van enige belasting op vliegverkeer – gesubsidieerd wordt om haar centen te gaan tellen in belastingparadijzen of om de dagelijkse sleur te ontvluchten en even te bekomen op haar buitenverblijf in Toscane.

Deze wintereditie geeft duiding bij tal van actuele tendensen. Louis Mosar heeft het over de gele hesjes. Sacha Dierckx voelde het kriebelen om iets te schrijven over de grootste klimaatmars ooit. Samen met Brent Bleys schreef je redacteur een opiniestuk over het uitblijven van een gedegen en inhoudelijk postgroeidebat. Het eerste deel van Hendrik Schoukens' tekst over rechten van de natuur verscheen in *aardewerk, herfst*. Hier kan je het vervolg lezen. Esmeralda Borgo vervolledigt deze wintereditie door te reflecteren over mogelijk toekomstig verzet. In haar opiniestuk vraagt ze zich af wanneer we de boeren in een geel hesje mogen verwachten. Stel je voor wat dit voor de milieu- en klimaatbeweging zou kunnen betekenen als gele hesjes, boeren en klimaatmanifestanten de krachten bundelen en allianties smeden om hun eisen verenigd op de politieke agenda te zetten.

Indien je ook in 2019 graag op de hoogte blijft van radicaal ecologisch aardewerknieuws, gelieve dan tegen 31 januari je abonnement te vernieuwen door € 15 (€ 20 voor onze lezers in het buitenland) over te schrijven op BE27 5230 8099 4873 met vermelding 'abonnement aardewerk, naam abonnee, adres abonnee'. Zoek je nog een origineel en radicaal cadeau? Geef iemand het cadeau van haar/zijn leven door haar/hem te abonneren op *aardewerk*. Steunabonnementsen of schenkingen worden eveneens verwelkomd zodat Aardewerk ook in 2019 de bakens kan blijven verzetten en burgers wezenlijk kan inspireren.

Andermaal een inspirerende lezing toegewenst en dat 2019 de sociaal-ecologische transformatie verder mag vormgeven. Liefst ook op politiek vlak. Het nieuwe jaar start met voldoende mogelijkheden om je stem te laten horen. Op 12 januari start de *manifestation pour la justice migratoire* aan het station Brussel-Noord, terwijl er op 2 februari een nationale manifestatie voor een humaan asielbeleid plaatsvindt in Gent. Brussel verwelkomt op 27 januari zowel *Geen Klimaatwet? Geen Wetstraat!* als een vierde *Rise for Climate*. Volgens betrouwbare facebookbron mogen we daar voorlopig al elfduizend mensen verwachten. Zo'n opkomst komt neer op een tienvoud van de vorige edities. Dat belooft, je zou van minder moed krijgen!

Jonas Van der Slycken

nieuwsbrief@aardewerk.be

Aardewerkagenda

12/1 economie

De nood om economie te herdenken voor de 21ste eeuw & Ecologische economie, ontgroei en andere alternatieve economische perspectieven – Brent Bleys en Jonas Van der Slycken

27/1 Rise for Climate - 4^e editie (14u, Schumanplein Brussel)

Burgers laten zich horen en sporen politici aan tot klimaatactie. Iedereen is welkom. Breng gerust familie, vrienden, kennissen, collega's, spandoeken etc. mee.

2/2 klimaat: technologie, transitie en/of maatschappelijke ommekeer?

De radicale implicaties van koolstofneutraliteit – Mathias Bienstman
Klimaatverandering als systeemcrisis - kan enkel een volksshock het tij nog keren? – Natalie Eggermont

2/3 vrede en veiligheid

Vrede en veiligheid: een kwestie van militairen? – Ludo De Brabander

23/3 radicale ecologie (1)

De plaats van de mens in de natuur & Diepe Ecologie – Ullrich Melle

6/4 radicale ecologie (2)

Ecofeminisme – Anneleen Kenis

4/5 radicale ecologie (3) – Roger Jacobs

14-16/6 eindweekend (Kasteeltje, Wijgmaal) – *Roger Jacobs & Marius de Geus*

12-18/8 zomerweek Moulin de Belle Meuse, Bérismenil (La Roche-en-Ardenne)

Noteer alvast de datum, je ontvangt binnenkort meer informatie over het thema.

Heb je een les gemist? Wil je een spreker nog eens horen of leer je graag een nieuw thema kennen? Ter herinnering: Aardewerkers die de volledige tweejarige opleidingscyclus doorliepen, hebben de mogelijkheid om een losse lesdag (bijdrage € 15) of een weekend(dag) (€ 45 vanwege de heerlijke warme maaltijden) mee te volgen. We hopen je te mogen verwelkomen en verder samen te werken aan een uitweg uit de sociaal-ecologische crisis. Graag even verwittigen via info@aardewerk.be.

De gele hesjes tonen dat de klimaatproblematiek een verdelingsvraagstuk is

Volgens filosoof Louis Mosar, lid van denktank Minerva, moeten we opletten met het 'depolitiseren' van het klimaatprobleem: 'Iedereen verliest, maar niet iedereen verliest in gelijke mate. Maatregelen zoals stijgende brandstofkosten zijn volledig blind voor deze dimensie.'

Vorige week was Vlaams minister van Energie Bart Tommelein samen met klimaatwetenschapster Valerie Trouet te gast in het VRT-programma *De Afspraak*. Trouet kwam haar beklag doen over het gebrek aan politieke actie om de klimaatverandering binnen de perken te houden. Tommelein stemde in en uitte zijn morele verontwaardiging. 'Het is een schande tegenover de toekomstige generaties', stelde hij. Volgens de minister is de hoofdreden voor het gebrek aan een doortastend klimaatbeleid dat we gewend zijn geraakt aan een te hoge levensstandaard en levenscomfort waarvan we geen afstand willen nemen. Nog volgens Tommelein is de klimaatproblematiek geen kwestie van links of rechts. Hoe kan je er immers tegen zijn dat we ons klimaat leefbaar proberen te houden? Dat is toch in ieders belang!

De Vlaamse onderzoekers Anneleen Kenis en Matthias Lievens wezen reeds in 2012 in hun boek *De mythe van de groene economie* op dit fenomeen van 'depolitisering'. Het beeld dat ons voorgeschoteld wordt, is dat we allemaal in het zelfde schuitje zitten. Ofwel gaan we allemaal samen ten onder, ofwel overleven we allemaal samen. Allen zullen we offers moeten brengen om deze wereld voor onszelf en de toekomstige generaties leefbaar te houden. Daartegenover argumenteren Kenis en Lievens in hun boek echter dat het klimaatvraagstuk een verdelingsvraagstuk is. De beweging van de gele hesjes maakt meer dan ooit duidelijk dat dit inderdaad het geval is.

Wie draait op voor klimaatverandering?

In eerste instantie lijkt het dat de beweging van de gele hesjes de analyse van Bart Tommelein gelijk geeft. Mensen zijn gewend geraakt aan een te hoge levensstandaard waarop ze niet willen inleveren; mensen willen massaal goedkoop met hun auto blijven rijden terwijl dit onhoudbaar is voor een leefbare planeet. Zo'n analyse is echter blind voor de machtsverhoudingen in de samenleving. Velen zijn het erover eens dat er offers moeten worden gebracht. De vraag is echter wie die offers zal moeten brengen en wie het meest zal moeten inbinden op zijn of haar huidige levensstandaard. Dat is wat de politieke inzet van het klimaatvraagstuk zou moeten zijn.

Het is niet moeilijk om je in te beelden dat de levensstandaard van iemand met een loon van pakweg 1200 euro per maand meer zal achteruitgaan bij stijgende brandstofprijzen dan de levensstandaard van iemand die 5000 euro per maand verdient. Iedereen verliest, maar niet iedereen verliest in gelijke mate. Maatregelen zoals stijgende brandstofkosten zijn volledig blind voor deze dimensie. De meest gegoeden onder ons zullen nog steeds zonder enig probleem evenveel kunnen blijven rijden, terwijl de minst gegoeden een grotere hap uit hun budget zien verdwijnen. Dergelijke klimaatpolitiek is in het voordeel van de rijksten onder ons, maar ze is in het nadeel van de rest die het met heel wat minder zal moeten doen.

Er valt een opvallende parallel te trekken met hoe we als samenleving zijn omgegaan met bankencrisis van 2008. De banken werden gered door de overheid, waardoor de staatschuld toenam. Vervolgens was de politieke consensus dat de toegenomen staatsschuld moest afgebouwd worden door de overheidsuitgaven terug te schroeven. Hier hoorden we dezelfde retoriek weerklinken als in het klimaatvraagstuk: we moeten allemaal de broeksriem harder aanspannen, we moeten allemaal inleveren, we zitten samen in het zelfde schuitje. Maar net zoals in het klimaatvraagstuk zullen mensen met een lager inkomen, omdat ze meer afhankelijk zijn van voorzieningen die gefinancierd worden door overheidsuitgaven, hier zwaarder onder leiden dan degenen met een hoger

inkomen. Politiek econoom Mark Blyth heeft hier herhaaldelijk op gewezen en stelt een soberheidsbeleid geen neutrale maatregel is waarbij we collectief een gelijke inspanning moeten doen.

Rechtvaardigheid als sociaal bindmiddel

Welke alternatieven zijn er dan? Een alternatief zou bijvoorbeeld zijn om mobiliteit fundamenteel anders te organiseren. In plaats van ieder zijn eigen wagen, investeren we massaal in zeer degelijk en betaalbaar openbaar vervoer. Macron gaat daarentegen voor een liberalisering van de spoorwegen en het schrappen van lokale lijnen. Ook de Vlaamse regering bespaart jammer genoeg op openbaar vervoer, met de besparingen bij *De Lijn*. Wie dat openbaar vervoer gaat betalen, is de volgende vraag.

Het is duidelijk dat om het klimaat leefbaar te houden hoe dan ook iemand zal moeten betalen. Ofwel betalen de minst gegoeden het met een sterk dalende levensstandaard, ofwel vragen we aan zij die meer kunnen missen een grotere bijdrage. Dan kan door de inkomsten van een brandstoftaks te herinvesteren in openbaar vervoer of via bijvoorbeeld een vermogens- of vermogenswinstbelasting extra staatsinkomsten te verwerven. Ook hier gaat de realiteit echter in de tegengestelde richting. Macron schrapte recent de belasting op hoge vermogens en ook in België komt 'rechtvaardige fiscaliteit' maar moeilijk van de grond, zoals de discussie over de uiteindelijk louter symbolische 'effectentaks' vorige jaar illustreerde. Een goed principe voor een rechtvaardige klimaatpolitiek lijkt te zijn dat we binnen de grenzen om klimaatverandering onder de 2 °C, liefst 1,5 °C, te houden een zo hoog mogelijke levensstandaard voor zoveel mogelijk mensen nastreven.

Als we naar de actievoerders van de gele hesjes luisteren lijkt dat hun grootste aanklacht te zijn dat ze steeds moeilijker rondkomen en hun levensstandaard achteruitgaat. Ongetwijfeld hebben ook zij niets tegen het leefbaar houden van het klimaat. Als we echt allemaal in hetzelfde schuitje zitten, dan is het echter tijd om er een meer solidaire moraal op na te houden waarbij we het beste nastreven voor zoveel mogelijk mensen. Dit zal een herverdeling van de bestaande rijkdom vragen.

We moeten dat niet alleen doen omdat dit intrinsiek het meest rechtvaardige is, maar ook omdat een fair en rechtvaardig beleid nodig is om zoveel mogelijk mensen achter een duurzaam, daadkrachtig en breed gedragen klimaatpolitiek te scharen. Het bindmiddel van een duurzame samenleving is immers (een gevoel van) rechtvaardigheid. Wanneer dat ontbreekt zullen mensen zich terugtrekken uit het sociaal contract en kunnen we meer sociale desintegratie en disruptieve acties verwachten.

Een onsolidair klimaatbeleid speelt ook in de kaarten van klimaatsceptici. Denk bijvoorbeeld aan Trump die uit het klimaatakkoord stapte en de steenkoolindustrie steunt, omdat dit de Amerikaanse arbeidersklasse ten goede zou komen. Trump wist in de verkiezingen van 2016 een sterke aanhang onder mijnwerkers te verwerven. Het is aannemelijk dat de sirenezang van demagogen des te verleidelijker zal klinken wanneer steeds meer mensen het gevoel hebben dat enkel zij moeten opdraaien voor het klimaatbeleid.

Louis Mosar is filosoof en schreef dit stuk voor denktank Minerva.

Bron: Dit stuk verscheen eerder op Knack.be.

De politiserende aard van de klimaatmars biedt hoop

Sacha Dierckx van de progressieve denktank Minerva kreeg hoop door de succesvolle klimaatmars 2 december in Brussel. 'De lamme reacties van regerende politici tonen aan dat de strijd moeilijk en lang zal zijn. Maar dankzij een gigantisch leger is deze veldslag alvast gewonnen.'

Gisteren was een mooie dag. Zo'n 75.000 mensen verenigd op een nochtans grijze, regenachtige dag in *hellhole* Brussel. Zeker vier generaties door elkaar. Mensen die al veel betogingen achter de rug hebben en mensen die voor het eerst in hun leven gingen manifesteren. Fietsers die vanuit heel België op een zondagochtend bij dag en dauw vertrokken waren.

Twee zaken ontroerden mij nog net iets meer. Eén: er waren veel oudere mensen aanwezig voor wie de gevolgen van de klimaatontwrichting wellicht beperkt zullen blijven. Zij hadden hun kleinkinderen aan de hand of in de buggy, de reden waarom die oudere mensen daar waren. De kleinkinderen zullen tijdens hun leven wél zeer duidelijk de dupe zijn van een non-klimaatbeleid.

Twee: ik beseftte hoeveel hoop, positieve energie en warmte deze onverwachte massa volk zou leveren aan iemand die mij persoonlijk heel dierbaar is, die voor het eerst meeliep in een betoging, en bij wie het gevoel met zovelen te zijn nog maanden zal blijven nazinderen.

Maar de hoop gaat verder dan persoonlijke ervaringen en emoties. Deze betoging was hoopvol om veel redenen, maar vooral omdat het een politiserende betoging was. De eisen, de slogans, de sfeer, alles wijst erop dat een groot deel van de aanwezigen beseft dat onze klimaatcrisis te maken heeft met ons sociaaleconomisch systeem, en dat een strijd tegen de klimaatopwarming dan ook een strijd is voor een andere wereld. Om te weten waarom dat zo belangrijk is, moeten we terugkeren naar het begin van het besef dat de mens verantwoordelijk is voor een zeer ontwrichtende klimaatverandering.

De klimaatverandering in de politieke evolutie

James Hansen, een bekende klimaatwetenschapper, gaf al in 1988 een getuigenis in de Amerikaanse Senaat over de klimaatopwarming. Waarom is het probleem vandaag, dertig jaar later, dan nog niet aangepakt? De periode waarin klimaatontwrichting had moeten aangepakt worden, ging samen met de [overwinning](#) van het vrijemarktfetisjisme in ideeën, en de [versterking](#) van de invloed van het bedrijfsleven op politieke beslissingen in de praktijk.

De overheid mocht niet te veel regels opleggen aan het bedrijfsleven, en de publieke investeringen werden gedecimeerd door besparingen en het dogma dat een kleinere staat beter is voor de economie. Het idee verdween dat een maatschappij uit veel meer dan individuele consumenten bestaat, en dat collectieve actie een belangrijke motor is van maatschappelijke verandering. '*There is no alternative*' (TINA), zo klonk het keer op keer, en de collectieve verbeelding dat een andere wereld mogelijk is, werd weggevaagd. Ongelijkheid is geen probleem, want het zal zorgen voor meer economische groei, waardoor uiteindelijk iedereen beter af zal zijn, zo luidde het.

Van sociale strijd naar een ander beleid

De klimaatmars gaat fundamenteel in tegen dit gedachtegoed. Ten eerste toonde de mars aan dat onze maatschappij uit veel meer bestaat dan individuen die hun eigen nut nastreven. We zijn in de eerste plaats burgers, die niet enkel hun eigen consumptiepatroon moeten veranderen, maar ook en vooral zich [collectief organiseren](#) om een ander beleid te eisen. '*Power to the people*', was een slogan die op een spandoek

stond dat symbolisch in de Wetstraat werd opgehangen. *'Tell me what democracy looks like! This is what democracy looks like!'* klonk het in een van de kreten. En inderdaad, collectieve actie voeren, je verenigen in sociale bewegingen en boordevol engagement en solidariteit strijden voor een betere wereld is een belangrijk deel van de democratie.

Bovendien wordt de klimaatbeweging vaak verweten veel te moralistisch te zijn, en het enkel over individuele consumptiekeuzes te hebben. Hoe belangrijk die keuzes ook kunnen zijn, deze manifestatie erkende dat dat onvoldoende is, en dat er veel meer nodig is dan dat. De boodschap van de organisatoren was niet toevallig gericht op politieke actie. *'Politici en beleidsmakers, get your shit together'*, zo klonk het in een van de speeches. De overheid moet sturen, reguleren, plannen en investeren, allemaal zaken die volledig ingaan tegen het neoliberale gedachtegoed.

De verbeelding aan de macht

Ten tweede toonde mars de kracht van verbeelding. *'Alle macht aan de verbeelding'*, klonk het in mei '68. Meer dan vijftig jaar later is het inderdaad hoogtijd dat die verbeelding terug aan de macht komt. Ik heb het dan niet alleen over de creativiteit in de slogans, vlaggen, kledij en knutselwerk.

Wat belangrijker is, is dat de tienduizenden die op straat kwamen, dat niet zouden doen als ze niet zouden geloven dat een andere wereld mogelijk is, en dat we de klimaatontwrichting wel degelijk kunnen beperken via een sterk klimaatbeleid. *'System change, not climate change'* is een bekende slogan, maar blijft voor mij heel krachtig, en weerklonk ook nu heel regelmatig. TINA was duidelijk niet aanwezig op deze mars, en de vele deelnemers geloven niet enkel dat er een alternatief is, maar doen hopelijk ook anderen geloven dat er alternatieven zijn.

Een rechtvaardige transitie

Tot slot draaide deze mars ook rond rechtvaardigheid en solidariteit. De eis van de organisatoren was *'een ambitieus en sociaal rechtvaardig klimaatbeleid'*. Onderweg ontrolde zich het spandoek met *'rechtvaardige transitie begint hier'*. *'Climate justice'*, hoorde je regelmatig. Die link tussen klimaat en sociale rechtvaardigheid wordt de laatste weken regelmatig gemaakt, zeker in [commentaren](#) op de [gele hesjes](#). Er was ook een delegatie gele hesjes, die meeliep met een bord waarop stond: *'Jaune et vert, même colère'*.

De verantwoordelijkheid voor de klimaatontwrichting is ongelijk verdeeld, en de impact van de rijksten is veel groter. Het is dan ook maar normaal dat die grotere inspanningen moeten leveren, en dat een klimaatbeleid moet samengaan met een vermindering van de ongelijkheid. Dat is niet alleen rechtvaardig, maar ook noodzakelijk om een breed draagvlak te creëren voor de transitie.

Bovendien betekent een rechtvaardige transitie ook dat *'het goede leven'* voor iedereen haalbaar is. Daarvoor zijn betere arbeidsomstandigheden en jobs, een sociale zekerheid die iedereen ook effectief zekerheid biedt, sterke openbare diensten en betaalbare basisproducten onontbeerlijk. Die eisen hebben het potentieel om de klimaatmanifestanten en de gele hesjes te verbinden.

Een klimaatbeweging die via collectieve actie ijvert voor politieke verandering, die de verbeelding laat spreken en die daarbij de nadruk legt op sociale rechtvaardigheid en gelijkheid: dit is de klimaatbeweging van de toekomst, en daarvoor kwamen 75.000 mensen naar Brussel. De lamme reacties van regerende politici tonen aan dat de strijd moeilijk en lang zal zijn. Maar dankzij een gigantisch leger is deze veldslag alvast gewonnen. 2 december 2018 is een dag van hoop.

aardewerk • winter 2018

Sacha Dierckx, wetenschappelijk medewerker van de progressieve denktank Minerva.

Bron: Dit stuk verscheen eerder op Knack.be.

Oneindige groei is achterhaald, maar de oproep tot creativiteit valt in dovemansoren

"We kunnen niet oneindig blijven groeien op een begrensde planeet. Helaas leidt die bedenking nog vooral tot defensieve reacties in plaats van creatieve oplossingen voor een dringend probleem." Dat zeggen Brent Bleys en Jonas Van der Slycken, respectievelijk docent en doctoraatsstudent aan de vakgroep Economie van de UGent.

De [open brief](#) waarin 238 academici stellen dat Europa geen behoefte heeft aan meer groei, maar eerder gebaat is met een stabiliteits- en welzijnspact, blijft beroeren. Het debat dat de laatste weken gevoerd werd in zowat alle kranten, stelt echter teleur - zowel vanuit inhoudelijk als journalistiek oogpunt. Een aantal hoofdeconomen kreeg een forum om te reageren, maar ze verzaakten een antwoord te geven op de meest pertinente vragen. Deze werden jammer genoeg ook nooit gesteld door de interviewers.

Op die manier werd er uiteindelijk geen gehoor gegeven aan de essentie van de postgroeibrief. Die valt samen te vatten in de volgende vraag: hoe kunnen we ons economische model heroriënteren, zodat we in staat zijn welvaart op een rechtvaardige manier te verdelen en planetaire grenzen te respecteren?

Dooddoeners

De vele defensieve reacties tonen duidelijk aan dat academici een zeer gevoelige snaar raken, maar de oproep tot meer creativiteit bij politici, beleidsmakers en economen valt grotendeels in dovemansoren. Het debat verviel dan ook snel in traditionele dooddoeners, zoals het stellen dat economische groei niet centraal staat in beleidsvoering. Nochtans luidt de eerste zin in het regeerakkoord van onze huidige federale regering: "Het is onze ambitie een groeibeleid te voeren om ons concurrentievermogen te versterken en op deze manier ervoor te zorgen dat onze ondernemingen extra banen creëren."

Ook de Europese 2020 Strategie stelt groei en banen voorop, al is er hier sprake van slimme, duurzame en inclusieve groei. Waarom niet gewoon duurzaamheid en inclusiviteit vooropstellen, los van groei? Ontkennen dat vandaag prioriteit wordt gegeven aan economische belangen, getuigt van weinig realisme. Die economische belangen staan nog zeer vaak een doortastend milieu- en klimaatbeleid in de weg.

Volgens een ander veelgehoord argument zijn groei en duurzaamheid verzoenbaar. In de realiteit wijst niets echter op een positief verband tussen de twee. Zo constateren we dat efficiëntiewinsten niet noodzakelijk leiden tot verminderde ecologische impact en gereduceerd grondstoffengebruik. Een concreet voorbeeld vinden we bij wagens met een efficiënter brandstofverbruik. Doordat die ons ertoe brengen om net meer te gaan rijden, doen ze het mogelijk positieve effect teniet.

Binnen de eigen landsgrenzen kan groei duurzaam en groen lijken, maar een allesomvattend perspectief zoals de ecologische voetafdruk toont ons dat de milieukosten van onze consumptie simpelweg doorgeschoven worden naar andere regio's én de toekomst.

Ten slotte werd regelmatig gesteld dat postgroei tegen menselijke inventiviteit ingaat, terwijl het net menselijk vernuft en gedurfd denken stimuleert. Als we werkelijk grondstoffenverbruik en de impact op het milieu willen inperken, zullen we alle menselijke creativiteit kunnen gebruiken om zo efficiënt en effectief mogelijk om te springen met de beschikbare grondstoffen. Sterker nog, duidelijke grenzen stellen aan grondstoffengebruik en afvalstromen zal niets minder doen dan een ongeziene bron aan creativiteit ontluiken.

Naast de inhoudelijke argumenten verschuilt men zich ook achter de globale context. Door te stellen dat de invloed van België, en bij uitbreiding Europa, ontoereikend is om oplossingen te bieden voor een wereldwijd probleem, schuift men de eigen verantwoordelijkheid gewoon weg. En dit terwijl een ecologisch planetair perspectief vooralsnog ontbreekt.

Urgentie

Het negeren van de centrale vragen van de academici toont een gebrek aan erkenning van de urgentie van de ecologische problemen waarmee we vandaag geconfronteerd worden. Johan Rockström en collega's pleitten vorig jaar in Science voor het introduceren van een Carbon Law, een vuistregel die stelt dat we vanaf 2020 elk decennium onze CO₂-uitstoot moeten halveren om het klimaatakkoord van Parijs een kans te geven. Tegelijkertijd stellen Nicholas Stern en Joseph Stiglitz dat we dringend behoefte hebben aan een hoge koolstofprijs om de doelstellingen van Parijs op een kosteneffectieve manier te halen - een prijs die oploopt van 40 à 80 dollar per ton CO₂ in 2020 tot 50 à 100 dollar in 2030.

De globale CO₂-uitstoot piekte echter in 2017 (+1,6% ten opzichte van 2016) en vandaag de dag wordt op slechts één vijfde van alle emissies een lage koolstofprijs betaald. We slagen er met andere woorden niet in die uitdaging op een afdoende manier het hoofd te bieden, laat staan dat we een antwoord vinden voor de andere planetaire grenzen die we momenteel overschrijden, zoals het verlies aan biodiversiteit en de verstoring van de fosfor- en stikstofcycli.

Geen enkele van de reacties in het debat rond de open brief gaat in de richting van het formuleren van een antwoord op deze uitdagingen. We kunnen niet oneindig blijven groeien op een begrensde planeet, en de academici die de brief ondertekenden, vragen dan ook aan beleidsmakers dat ze creatief nadenken over oplossingen. Oplossingen waarbij er wordt afgestapt van het klassieke groeidenken op korte termijn, en die vertrekken vanuit een duurzame toekomstvisie die het respecteren van planetaire grenzen vooropstelt. "Hoeveel is genoeg?" "Hoe lang dienen we nog verder te groeien?" "En hoeveel groei kan onze eindige biosfeer nog aan?" Het zijn vragen die niet gesteld, en dus ook niet beantwoord worden.

Pensée unique

Ver weg van wat moet doorgaan voor het publieke debat zijn er gelukkig wel plaatsen waar academici, politici, beleidsmakers en ngo's de kans grijpen om op een open en eerlijke manier te discussiëren, te luisteren en van perspectief te wisselen. Hopelijk vormt de postgroeiconferentie in het Europese Parlement zo alsnog het startpunt voor een echt debat in België, Europa en bij uitstek de hele wereld. Een debat waarin alle opties om tot een rechtvaardige en duurzame samenleving te komen in alle ernst overwogen worden en waarin economische opleidingen, economische berichtgeving en het economisch beleid een ander verhaal kunnen beginnen vertellen.

Studenten verenigd in de internationale beweging Rethinking Economics hebben de boodschap alvast begrepen. Ze overstijgen het pensée unique en ijveren voor meer pluralisme binnen het economisch curriculum. Hoe de toekomst eruit zal zien, weet niemand. Maar gezien we ze zelf vormgeven, kunnen we ons best behoeden voor ecologische ongeletterdheid en ruimdenkend zijn als het op oplossingen aankomt. Wat op het spel staat, is immers niet de stabiliteit en hegemonie van een bepaald economisch paradigma, maar wel het verzekeren van een stabiele, veilige en rechtvaardige plaats waarin we als mensheid kunnen floreren.

aardewerk • winter 2018

Brent Bleys en Jonas Van der Slycken, respectievelijk docent en doctoraatsstudent aan de vakgroep Economie van de UGent.

Bron: Dit stuk verscheen eerder op Knack.be.

Zullen ook onze boeren straks in een geel hesje verschijnen?

Esmeralda Borgo, coördinator van Voedsel Anders (een samenwerking van 25 organisaties die pleiten voor agro-ecologische landbouw), trekt aan de alarmbel. Beleidsvoerders blijven volgens haar 'halsstarrig kiezen voor het oude, falende recept van schaalvergroting, productieverhoging en export'.

Vandaag stelde het Vlaamse Departement Landbouw en Visserij de resultaten van het Landbouwrapport (LARA) voor. 'Steeds meer leiden marktmechanismen en machtsverhoudingen in de keten tot een (te) laag inkomen van de landbouwer', is een van de vaststellingen.

Zullen ook onze boeren straks in een geel hesje verschijnen?

Dit probleem is al lang gekend en toch blijven beleidsvoerders tot nog toe halsstarrig kiezen voor het oude, falende recept van schaalvergroting, productieverhoging en export.

De voorbereiding van het strategisch landbouwplan in uitvoering van het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid post 2020 biedt opnieuw kansen voor een radicale keuze voor een ander landbouw- en voedselsysteem. Zal Vlaanderen deze kans grijpen? Of moeten de resterende boeren straks ook in gele hesjes de straat op?

In de 28 lidstaten van de Europese Unie bedraagt het inkomen van de landbouwer slechts 40% van de gemiddelde lonen in de economie, aldus het LARA. Landbouwproducten zijn goedkoop, terwijl de grondstofprijzen continu stijgen. In de laatste tien jaar verdrievoudigde de prijs van meststoffen, terwijl die van gewasbeschermingsmiddelen steeg met een kwart. In diezelfde periode ging de grondprijs met een factor vier omhoog. Dure investeringen leggen een zware last op onze boeren. Zij hebben gemiddeld vijftien jaar nodig om die terug te betalen, terwijl de terugverdientijd voor investeringen in de verwerkende industrie amper twee tot vier jaar bedraagt.

Nieuwe normen die enkel gericht zijn op eco-efficiëntie maar de totale productie niet afremmen, stimuleren de tendens tot stopzetting én schaalvergroting bij de resterende bedrijven. Technische maatregelen die leiden tot een efficiëntiestijging per kilo of liter product laten toe dat meer melk uit een koe kan geperst worden, maar leiden niet noodzakelijk tot een absolute afname van de milieudruk. Dat komt omdat ze veelal gepaard gaan met een grotere veestapel. Een zekere schaalomvang is immers nodig om de investering te laten renderen.

Boeren komen in een wurggreep van schulden terecht en hebben geen ruimte meer om een alternatief verdienmodel te overwegen. Vooral de dierlijke sector heeft het moeilijk. De varkenssector is erg kwetsbaar omdat die veel te afhankelijk is van de export: België kent een zelfvoorzieningsgraad van 252% voor varkensvlees. Het Russische embargo deed de sector in 2014 in een crisis storten en dit jaar boycotten de Aziatische landen ons varkensvlees als gevolg van de zieke everzwijnen in Wallonië. Ook in de gespecialiseerde vleesveesector dalen de opbrengsten en stijgen de kosten, waardoor het familiaal arbeidsinkomen in 2016 gedaald is tot een dieptepunt van slechts 10.132 euro, aldus het LARA. 63% van de vleesveehouders die deelnamen aan een enquête van de overheid verklaart ronduit ontevreden te zijn met hun inkomen. Daar komt nog bij dat liefst 80% van dat inkomen afkomstig van de Europese premies.

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de landbouwbevolking vergrijsd: Vlaamse boeren zijn gemiddeld 54 jaar. Liefst 52% van de vijftig plussers heeft geen opvolger. Op 17 jaar tijd is het aantal boerderijen met 43% teruggelopen. Als deze trend zich verderzet, telt Vlaanderen in 2022 minder dan 20.000 boerderijen. De gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf is wel met een derde gestegen sedert 2007. Zelfstandige boeren moeten het onderspit delven ten gunste van de steeds groter wordende landbouwondernemingen.

Al deze sociale problemen zijn het rechtstreekse gevolg van een achterhaald landbouwbeleid, dat ooit door Europa werd vormgegeven opdat Europeanen nooit meer honger zouden hebben. Na de tweede wereldoorlog was dergelijk beleid logisch. Maar vandaag ligt de focus nog altijd op die goedkope bulkproductie, ook al zijn de

hedendaagse uitdagingen op het platteland compleet veranderd. Vlaanderen en Europa produceren al lang niet meer voor de eigen bevolking maar voor de export. Niet alleen onze boeren lijden daaronder, maar ook de boeren in het zuiden, die op hun lokale markten niet kunnen concurreren met geïmporteerde producten aan goedkope wereldmarktprijzen. En niet alleen boeren in noorden en zuiden lijden, ook het milieu kreunt onder dit beleid van monoculturen en productiegroei voor de export.

Het oude landbouwmodel heeft een te enge interpretatie van wat landbouw allemaal te bieden heeft. Gelukkig zien we ook nieuwe boeren opduiken. Via afzet langs de korte keten zoeken ze weer rechtstreeks contact met hun consumenten, die daardoor opnieuw waardering krijgen voor de kwaliteit van het voedsel dat ze eten. Consumenten die aansluiten bij een CSA-boerderij dragen samen met de boer de risico's die gepaard gaan met voedselproductie. Agro-ecologische boeren werken aan een gezonde bodem en onderzoeken continu hoe ze zo optimaal mogelijk de kringloop kunnen sluiten. Veeboeren gaan dan samenwerken met plantaardige producenten. Ze diversifiëren hun aanbod waardoor ze economisch weerbaarder zijn. Ze dragen zorg voor de omgevende natuur en bevorderen hierdoor het behoud van de ecosysteemdiensten - zoals proper water en zuivere lucht - die de natuur ons levert. Agro-ecologie is een belangrijke pijler om tot duurzamere voedselproductie te komen, erkent het FAO, de internationale voedsel- en landbouworganisatie van de Verenigde Naties. Een internationaal panel van deskundigen voor duurzame voedselsystemen, IPES-Food, benadrukt rapport na rapport het belang van een transitie naar dit alternatieve voedselmodel om ervoor te zorgen dat ook toekomstige generaties voldoende en kwaliteitsvol voedsel kunnen produceren. De uitdaging is om deze relatief kleine initiatieven op een grotere schaal te brengen.

Zal Vlaanderen voldoende politieke moed aan de dag leggen en de kans grijpen de middelen te gebruiken om boeren uit de wurggreep van schaalvergroting en exportgerichte bulkproductie te halen?

Nu Europa besloten heeft om de verantwoordelijkheid voor het landbouwbeleid veel meer in handen van de lidstaten te leggen, krijgt Vlaanderen een uitgelezen kans om werk te maken van een echt duurzaam landbouw- en voedselbeleid, een beleid waarbij boeren boer mogen blijven. Vandaag vinden immers de voorbereidingen plaats voor het landbouwbeleid voor de periode na 2020. Zal Vlaanderen voldoende politieke moed aan de dag leggen en de kans grijpen de middelen te gebruiken om boeren uit de wurggreep van schaalvergroting en exportgerichte bulkproductie te halen? Slaagt Vlaanderen erin om jonge nieuwkomers weer goesting te doen krijgen om lekker en gezond eten te produceren in een aantrekkelijk landschap waar ze de zorg op zich nemen voor onze ecosysteemdiensten?

Of blijft Vlaanderen kiezen voor een achterhaald voedselmodel en moeten op het einde van de rit alle boeren plaats ruimen voor grote ondernemingen? Wellicht zouden ze dan wel 's hun geel hesje kunnen aantrekken... voor zover ze nog niet kopje onder gegaan zijn.

Esmeralda Borgo, coördinator van Voedsel Anders.

Bron: Dit stuk verscheen eerder op Knack.be.

Rechten van de natuur als paradigmashift: de langzame verbrokkeling van een eeuwenoude breuklijn binnen ons juridisch systeem? *(deel 2)*

Het mag dan ook duidelijk zijn dat de meer fundamentele strijd om een rechtstreekse erkenning van dierenrechten nog geen eindpunt heeft bereikt. Maar allicht heeft deze strijd op indirecte wijze de meer fundamentele vraag naar de erkenning van de rechten van de natuur ook terug voor het voetlicht gebracht. Het is een evolutie die in het tweede deel van deze bijdrage verder wordt toegelicht.

In de gedrukte nieuwsbrief werd de tekst van het artikel opgenomen. Het verscheen in twee delen met dus het tweede deel in deze nieuwsbrief. In de digitale versies (waaronder deze PDF-versie ook gerekend wordt) was in de vorige nieuwsbrief al een link opgenomen naar *het volledige artikel* op de website van Oikos: oikos.be/item/1158-rechten-van-de-natuur-als-paradigmashift.

Hendrik Schoukens

Hendrik Schoukens is werkzaam als postdoctoraal onderzoeker aan de UGent. Hij verricht onderzoek naar milieurecht in de meest ruime zin. Daarnaast is hij ook advocaat te Gent.

Bron: Dit artikel verscheen eerder in Oikos (2018), 86(2) en 85(1).